

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وضعیت ایران در خصوص مهاجرت بین‌المللی

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی

مجموعه گزارش ۴۷

شناسه گزارش

عنوان	وضعیت ایران در خصوص مهاجرت بین‌المللی
کد شناسه	۹۸-۹-۱۰۸۶
گروه پژوهشی	نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی
پدیدآورنده	امیر عزیزی
همکاران	-
مشاور علمی	دکتر فرهاد دژپسند
ناظر علمی	دکتر فتح‌اله آقاسی زاده
صفحه آرایی و ویراستاری	محمدسعید حسن پورزرکامی
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	اردیبهشت ۱۳۹۸
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نمی‌باشد.	
حقوق معنوی اثر متعلق به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر ماخذ بلامانع خواهد بود.	
آدرس: تهران - میدان بهارستان - خیابان صفی‌علی‌شاه کد پستی: ۱۱۴۹۹۴۳۱۴۱	
https://www.dfrc.ir/ Email : info@dfrc.ir	

پیشگفتار

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری، پژوهش در حوزه‌های کلیدی و موضوعات اساسی مرتبط با راهبری توسعه کشور را رسالت و وظیفه ذاتی خود دانسته و از این رو در آستانه چهل سالگی انقلاب اسلامی، مطالعاتی را برای تهیه گزارش‌هایی در برگیرنده دستاوردها و چالش‌های کشور آغاز نمود. در همین راستا، چند قلمرو خاص مورد توجه قرار گرفت و محققان صاحب صلاحیتی برای تهیه این گزارش‌ها انتخاب شدند، گزارش حاضر با عنوان وضعیت ایران در خصوص مهاجرت بین‌المللی، از جمله آن گزارشات بوده که نهایی و آماده تقدیم به مخاطبین شده است. امید است در نتیجه نشر و تأمل در نتایج و یافته‌های پژوهشی چنین گزارش‌هایی، روند حرکت به سمت توسعه و تعالی ایران، پرشتاب‌تر گردیده و آینده بهتری برای کشور رقم زده شود. مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری، مراتب سپاس و قدردانی خود را از تلاش مشترک آقایان دکتر فرهاد دژپسند، رئیس سابق مرکز، دکتر آقاسی‌زاده، سرپرست و ناظر علمی مطالعات و همچنین آقای امیر عزیزی که پژوهش را به انجام رسانده‌اند و سایر عزیزانی که در جهت آماده‌سازی و نشر این اثر همت نموده‌اند اعلام می‌دارد و برای این عزیزان، موفقیت مستدام آرزو دارد.

علیرضا آزموده اردلان

سرپرست مرکز

خلاصه مدیریتی

مهاجرت از پدیده‌های مهم جمعیتی در ایران محسوب می‌شود. آمارهای مربوط به مهاجرت ایرانیان به خارج، مهاجرت خارجیان به ایران و جابجایی جمعیت در داخل کشور قابل توجه بوده است. تعداد مهاجران ایرانی به خارج با روندی افزایشی از حدود ۶۳۰ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ میلادی به بیش از ۱,۱۲۳ میلیون نفر در سال ۲۰۱۵ رسیده است. در دوره مذکور، نسبت جمعیت مهاجران بین‌المللی ایرانی از کل مهاجران بین‌المللی در جهان طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ افزایش، سپس در سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۵ کاهش و دوباره در سال ۲۰۱۷ افزایش یافته است.

در سال ۲۰۱۷، حدود ۸۶ درصد از ایرانیان خارج از کشور در قاره‌های آمریکا و اروپا اقامت داشته‌اند. کمتر از ۱۵ درصد از مهاجرین ایران در کشورهای آسیا و اقیانوسه و کمتر از ۰,۲ درصد از آنها در قاره آفریقا سکونت داشته‌اند. نکته مهم این که، حدود یک میلیون نفر مهاجر ایرانی در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، یعنی کشورهای توسعه‌یافته در جهان، اقامت دارند. کشورهای آمریکا، کانادا، آلمان، بریتانیا و سوئد به ترتیب بیشترین تعداد مهاجران ایرانی را در خود اسکان داده‌اند.

در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰، نرخ مهاجرت ایرانیان بالای ۱۵ سال به خارج ۱,۷ درصد بوده است. در این سال، نرخ مهاجرت ایرانیان ماهر بالای ۱۵ سال نیز ۴,۵ درصد بوده است. از سوی دیگر، بیش از ۵۰ درصد از مشاغل در اختیار این گروه از مهاجران به سطح مهارت بالا و بیش از ۴۰ درصد از مشاغل در اختیار آنها به سطح مهارت متوسط نیاز داشته است.

بخش قابل توجهی از مهاجرات ایرانیان به خارج از کشور را می‌توان ذیل عنوان مهاجرت سرمایه‌های انسانی یا فرار مغزها طبقه‌بندی کرد. تعداد مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی اغلب به عنوان نمادگری از وضعیت فرار مغزها مورد استفاده قرار می‌گیرد. در سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰، حدود ۲۹۰ هزار نفر ایرانی دارای تحصیلات دانشگاهی به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند. در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰، تعداد مهاجران بین‌المللی ایرانی دارای تحصیلات دانشگاهی با رشد ۶۲,۷ درصدی نسبت به سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰ به حدود ۴۷۱ هزار نفر رسیده است. نکته مهم این که، نرخ مهاجرت افراد دارای تحصیلات دانشگاهی در ایران از ۷ درصد در سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰ به ۴ درصد در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ کاهش یافته است. در هر دو مقطع زمانی مذکور، ایران در بین کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا رتبه نخست در مهاجرت افراد دارای تحصیلات دانشگاهی به خارج را داشته است. در کنار مهاجران ماهر و تحصیل کرده، مهاجران تحصیلی و دانشجویی نیز بخش قابل توجهی از مهاجران بین‌المللی ایرانی را تشکیل می‌دهند. در حال حاضر حدود ۵۱ هزار دانشجوی ایرانی در سایر کشورها مشغول تحصیل در مقاطع مختلف دانشگاهی می‌باشند. کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه مقصد اصلی این گروه از مهاجران بوده است.

همچنین، ایران از کشورهای عمده مبدأ پناهجویان در جهان بوده است. در سال ۲۰۱۶، ایرانیان ۶۱,۹ هزار مورد درخواست پناهندگی داشته‌اند. این در حالی است که تعداد درخواست‌های پناهندگی ایرانیان در سال ۲۰۱۵، ۴۳,۵ هزار مورد بوده است. در سال ۲۰۱۶، بیشترین درخواست پناهندگی ایرانیان از کشورهای آلمان (۲۶۴۰۰ نفر)، ترکیه (۱۲۱۰۰ نفر)، بریتانیا (۴۸۰۰ نفر)، استرالیا (۳۰۰۰ نفر) و اتریش (۲۴۰۰ نفر) بوده است.

افزون بر این، ایران از کشورهای عمده مقصد مهاجران بین‌المللی، به‌ویژه پناهجویان، محسوب می‌شود. در سرشماری سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵، به ترتیب حدود یک میلیون و ۳۰۰ هزار نفر، یک میلیون و ۴۷۶ هزار نفر و یک میلیون و ۶۵۴ هزار نفر اتباع خارجی در ایران شمارش شده‌اند. اغلب مهاجران به ترتیب از کشور افغانستان، عراق و پاکستان هستند. نکته مهم این که در سرشماری‌های مذکور، سهم مهاجران از کل جمعیت کشور افزایش یافته و از حدود ۱,۸۴ درصد در سال ۱۳۸۵ به حدود ۲ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

بیشترین سهم از مهاجران بین‌المللی در ایران مربوط به افغانستان است. این مهاجران در سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیتی برابر با یک میلیون و ۲۱۱ هزار نفر و در سرشماری سال ۱۳۹۰ جمعیتی برابر با یک میلیون و ۴۵۲ هزار نفر داشته‌اند. در سرشماری سال ۱۳۹۵ تعداد اتباع افغانستانی در کشور به بیش از یک میلیون و ۵۸۳ هزار نفر رسیده است. نکته مهم این که در سال‌های مورد بررسی سهم مهاجران افغانستانی از کل مهاجران در ایران از حدود ۹۳ درصد در سال ۱۳۸۵ به حدود ۹۶ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. طی این دوره، پس از مهاجران افغانستانی، مهاجران عراقی بیشترین سهم از مهاجران خارجی در ایران را به خود اختصاص داده‌اند، اما طی دوره مذکور سهم این گروه از مهاجران از حدود ۳,۴ درصد از کل مهاجران به ۲,۱ درصد کاهش یافته است.

با توجه به نقش مهاجرت در تحولات جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی ایران، تنظیم و اجرای سیاست‌های جمعیتی - مهاجرتی منسجم و هدفمند در کشور ضروری است. در تهیه و اجرای سیاست‌های جمعیتی - مهاجرتی مذکور باید به تفاوت‌های بین وضعیت، علل و پیامدهای تحولات مهاجرتی مختلف نیز توجه داشت.

بررسی وضعیت مهاجران بین‌المللی مقیم ایران نشان می‌دهد که نسبت‌های جنسی بالا، سطح باروری بالاتر از جمعیت بومی، ساختار سنی جوان، جمعیت در حال افزایش نسل دوم مهاجران (یعنی نسل متولد، بزرگ و جامعه پذیر شده در ایران) و تمرکز جغرافیایی از ویژگی‌های مهم جمعیت‌شناختی آن‌ها است. هرچند تعداد مهاجران خارجی به اندازه‌ای بزرگ نیست که اثر قابل ملاحظه‌ای بر ساختار سنی و سایر ابعاد جمعیت‌شناختی جمعیت ایران داشته باشد. با وجود این، بازگشت یا ادغام مهاجران افغانستانی از مسائل عرصه سیاست‌گذاری محسوب می‌شود. چند دهه زندگی این مهاجران در ایران همراه با الگوی باروری بالای آنها موجب تغییر ساختار جمعیت مهاجران خارجی در جهت غلبه بر نسل دوم مهاجران شده است. ظهور نسل دوم مهاجران و تفاوت‌های آنها با نسل اول مهاجران در خصوص انطباق با جامعه ایران مؤثر بوده است. نگهداشت و اعطای حقوق شهروندی به تعدادی از نسل دومی‌ها که دارای تخصص و تحصیلات عالی هستند می‌تواند اقدام مناسبی در عرصه سیاست‌گذاری باشد.

در خصوص مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور، با توجه به ساختار جوان جمعیتی، گسترش پذیرش دانشجویان در دانشگاه‌های خارجی و کمبود فرصت‌های شغلی داخلی برای آنها، به نظر می‌رسد الگوی مهاجرتی فعلی که عمدتاً افراد متخصص و دارای تحصیلات دانشگاهی را در بر می‌گیرد، ادامه پیدا کند. در این زمینه سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها باید روی کاربردی کردن و تجاری‌سازی پژوهش‌ها متمرکز شود. طراحی و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای کشور، به ویژه در حوزه نوآوری و فناوری، بر اساس بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های افراد تحصیل کرده و ماهر ایرانی و مهاجران خارجی مقیم ایران می‌تواند از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی، تولید ثروت و بهره‌گیری از نتایج پژوهش‌ها، نیازها و انتظارات مادی و معنوی افراد تحصیل کرده و ماهر را برآورده و نگهداشت آنها در کشور را تسهیل نماید. در این چارچوب، تقویت مهارت‌های کارآفرینی و ثروت‌آفرینی در تمام اقشار جامعه، به‌ویژه نخبگان علمی و متخصصان کشور، ضروری است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۲.....	ایران و مهاجرت بین‌المللی
۲.....	مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور
۱۷.....	مهاجرت خارجیان به ایران
۲۱.....	الزامات سیاستی و راهکارهای مدیریت پیامدهای منفی مهاجرت
۲۳.....	منابع

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۲.....	نمودار ۱: خالص مهاجرت بین‌المللی ایران.....
۳.....	نمودار ۲: توزیع قاره‌ای مهاجران ایرانی خارج از کشور در سال ۲۰۱۷.....
۴.....	نمودار ۳: تعداد مهاجران ایرانی در کشورهای اصلی محل اقامت آن‌ها در سال ۲۰۱۷.....
۶.....	نمودار ۴: توزیع سطح مهارت مورد نیاز مشاغل ایرانیان شاغل در خارج از کشور در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰.....
۸...	نمودار ۵: نرخ مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی در سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰ (درصد).....
-۲۰۰۱	نمودار ۶: تعداد مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰.....
۹.....	نمودار ۷: وضعیت مهاجران ایرانی دارای تحصیلات دانشگاهی در مقایسه با کل مهاجران ایرانی در مقطع زمانی ۲۰۱۱-۲۰۱۰.....
۱۰.....	نمودار ۸: کشورهای عمده مقصد دانشجویان ایرانی و تعداد دانشجویان ایرانی در این کشورها.....
۱۳.....	نمودار ۹: تعداد دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا.....
۱۴.....	نمودار ۱۰: تعداد دانشجویان ایرانی در پنج کشور عضو OECD در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲.....
و ۲۰۰۰-۲۰۰۱	نمودار ۱۱: وضعیت ایرانیان مهاجر در کشورهای عضو OECD در بازار کار در مقاطع زمانی ۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰.....
۱۵.....	نمودار ۱۲: توزیع درخواست‌های پناهندگی ایرانیان از کشورهای پناهنده‌پذیر در سال ۲۰۱۶.....
۱۶.....	نمودار ۱۳: تعداد پناهجویان کشورهای عمده مبدا در سال ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶.....
۱۹.....	نمودار ۱۴: توزیع سنی مهاجران بین‌المللی در ایران در سال ۲۰۱۷.....
۲۰.....	نمودار ۱۵: کشورهای اصلی پذیرنده پناهنده در سال ۲۰۱۷ (هزار نفر).....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۳.....	جدول ۱: تعداد مهاجران بین المللی در جهان و ایران
۲۰۱۱-۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰	جدول ۲: کشورهای مبدا مهاجران بین المللی دارای تحصیلات دانشگاهی در سال‌های
۷.....	۲۰۱۰
۲۰۱۲ و ۲۰۰۷	جدول ۳: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی مشغول به تحصیل در خارج از وطن در سال
۱۱.....	(هزار نفر)
۱۳۹۵ و ۱۳۹۰، ۱۳۸۵	جدول ۴: جمعیت به تفکیک وضع تابعیت در سال‌های
۲۰۱۷ و ۲۰۰۰	جدول ۵: وضعیت مهاجران بین‌المللی در ایران در سال‌های
۱۸.....	جغرافیایی مشابه

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۵.....	شکل ۱: نرخ مهاجرت افراد بالای ۱۵ سال در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۱.....
۸.....	شکل ۲: نرخ مهاجرت افراد ماهر بالای ۱۵ سال در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۱.....
شکل ۳: الگوی پراکندگی مهاجران خارجی در ایران در سال ۱۳۸۵ (سمت راست) و سال ۱۳۹۰ (سمت چپ)	
۲۱.....	

مقدمه

اگرچه مهاجرت سابقه دیرینه به پهنای تاریخ بشر دارد، اما طی نیم قرن اخیر به شکل قابل توجه‌ای بر گستره و تنوع آن افزوده شده و از این رو، مطالعه آن اهمیت فزاینده‌ای یافته است. به طور کلی، افراد برای گریز از شرایط و عوامل نامساعد یا «عوامل دافع»^۱ نظیر فقر، بیماری، برخورد غیرمنصفانه، مسائل سیاسی، کمبود غذا، بلایای طبیعی، جنگ، بیکاری و کمبود امنیت یا برای بهره‌مندی از شرایط و عوامل مساعد یا «عوامل جاذب»^۲ نظیر امکانات بهداشتی بیشتر، آموزش بهتر، درآمد بیشتر، مسکن بهتر و آزادی‌های سیاسی در مقصد مهاجرت می‌کنند. مهاجرت می‌تواند برای جامعه مبدأ و مقصد نتایج مثبت و منفی چشمگیر و متنوعی را به دنبال داشته باشد.

مهاجرت از پدیده‌های مهم جمعیتی و از عوامل اصلی دخیل در تغییرات ساختار جمعیت در ایران محسوب می‌شود (۱). سالانه بیش از یک میلیون نفر اقدام به مهاجرت در درون مرزهای کشور می‌کنند (۲). افزون بر این، ایران هم ورود گسترده مهاجران خارجی به داخل مرزهای خود و هم خروج مهاجران داخلی به خارج از مرزهای خود را تجربه کرده و یکی از مهم‌ترین کشورهای مهاجرپذیر و مهاجرفرست در دنیا است.

تحولات مهاجرتی پیامدهای جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و امنیتی قابل توجه‌ای دارند. از این رو، پرداختن به موضوع از منظر سیاستی ضروری است. هدف گزارش حاضر، ارائه تصویری از تحولات مهاجرتی اخیر در ایران است. برای این منظور، ابتدا تحولات مهاجرتی مرتبط به ایران از منظر مهاجرت بین‌المللی^۳ بررسی خواهد شد. ذیل مقوله مهاجرت بین‌المللی، به مهاجرت به داخل کشور^۴ و مهاجرت به خارج از کشور^۵ پرداخته می‌شود. پس از آن، مهاجرت داخلی^۶ مورد بررسی قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است، با توجه به عدم انتشار آمار رسمی داخلی از وضعیت مهاجران ایرانی خارج از کشور، از گزارش‌های بین‌المللی در دسترس استفاده شده که در آن‌ها وضعیت مهاجران ایرانی در کنار سایر گروه‌های مهاجر از منظر کشورهای مهاجرپذیر ثبت و منتشر گردیده است.

^۱ Push factor

^۲ Pull factor

^۳ International migration

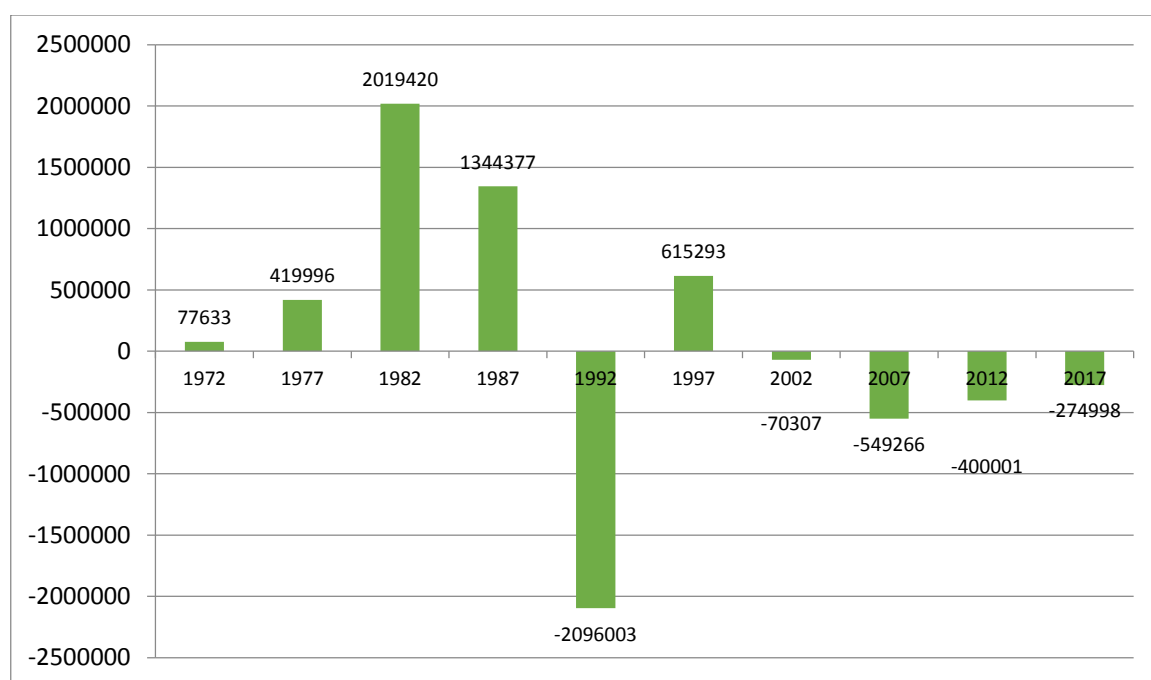
^۴ Immigration

^۵ Emigration

^۶ Internal migration

ایران و مهاجرت بین‌المللی

وضعیت ایران از نظر خالص مهاجرت^۱ بین‌المللی طی دوره ۱۹۷۲ تا ۲۰۱۷ در نمودار ۱ نمایش داده شده است. خالص مهاجرت بین‌المللی عبارت است از تعداد مهاجرانی که به داخل کشور مهاجرت کرده‌اند منهای تعداد مهاجرانی که به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند. همان طور که مشاهده می‌شود، در سال‌های ۲۰۰۲، ۲۰۰۷، ۲۰۱۲ و ۲۰۱۷ خالص مهاجرت در ایران منفی بوده است. به عبارت دیگر، طی سال‌های مذکور تعداد مهاجران بین‌المللی وارد شده به کشور کمتر از تعداد مهاجران بین‌المللی خارج شده از کشور بوده‌اند. همچنین، در سال‌های مورد بررسی، بیشترین و کمترین خالص مهاجرت بین‌المللی کشور به ترتیب مربوط به سال‌های ۱۹۸۲ و ۱۹۹۲ بوده‌اند.

نمودار ۱: خالص مهاجرت بین‌المللی ایران

منبع: نماگرهای توسعه جهانی^۲ بانک جهانی

در ادامه این بخش، وضعیت مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور و مهاجرت خارجیان به ایران، به ویژه در سال‌های اخیر، مورد بررسی قرار گرفته است.

مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور

با وجود این که مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور از تحولات جمعیت‌شناختی و پدیده‌های اجتماعی - اقتصادی مهم ایران معاصر بوده است، آمار دقیقی در مورد مهاجران ایرانی در خارج از کشور، به خصوص نسل دوم مهاجران، وجود ندارد (۳). برآورد بخش جمعیتی دپارتمان امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل^۳ از

^۱ Net migration

^۲ World Development Indicators

^۳ Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations

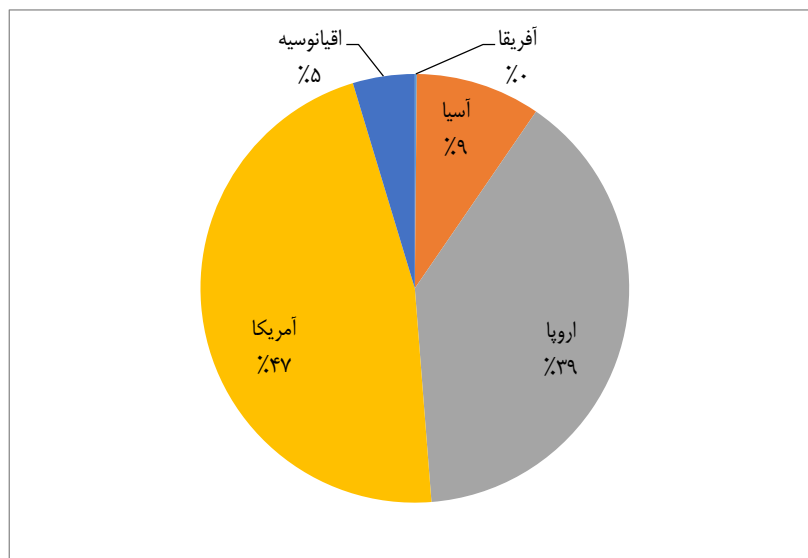
میزان مهاجران جهان و ایران در جدول ۱ نمایش داده شده است. در دوره زمانی مورد بررسی، تعداد مهاجران ایرانی با روندی افزایشی از اندکی کمتر از ۶۳۰ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ میلادی به بیش از ۱,۱۷ میلیون نفر در سال ۲۰۱۵ رسیده است. در دوره مذکور، نسبت جمعیت مهاجران بین‌المللی ایرانی از کل مهاجران بین‌المللی در جهان طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ افزایش، سپس در سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۵ کاهش و دوباره در سال ۲۰۱۷ افزایش یافته است.

جدول ۱: تعداد مهاجران بین‌المللی در جهان و ایران

عنوان	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۷
کل جهان	۱۵۲۵۴۲۳۷۳	۱۶۰۷۰۰۰۲۸	۱۷۲۶۰۴۲۵۷	۱۹۰۵۳۱۶۰۰	۲۲۰۰۱۹۲۶۶	۲۴۷۵۸۵۷۴۴	۲۵۷۷۱۵۴۲۵
مهاجران ایرانی	۶۲۹۸۳۴	۷۴۷۸۰۹	۸۳۲۲۹۸	۸۸۹۳۰۸	۱۰۰۳۲۱۰	۱۱۱۱۹۵۳	۱۱۷۰۴۹۱
سهم مهاجران ایرانی از کل مهاجران جهان (درصد)	۰,۴۱	۰,۴۶	۰,۴۸	۰,۴۶	۰,۴۵۶	۰,۴۴۹	۰,۴۵۴

منبع: آمارهای بخش جمعیتی سازمان ملل، دپارتمان امور اقتصادی و اجتماعی (۲۰۱۷)

توزیع قاره‌ای مهاجران ایرانی خارج از کشور در سال ۲۰۱۷ بر اساس آمارهای بخش جمعیتی دپارتمان امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در نمودار ۲ ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در سال ۲۰۱۷، حدود ۸۶ درصد از ایرانیان خارج از کشور در قاره‌های آمریکا و اروپا اقامت داشته‌اند. کمتر از ۱۵ درصد از مهاجرین ایران در کشورهای آسیا و اقیانوسیه و کمتر از ۰,۲ درصد از آن‌ها در قاره آفریقا سکونت داشته‌اند.

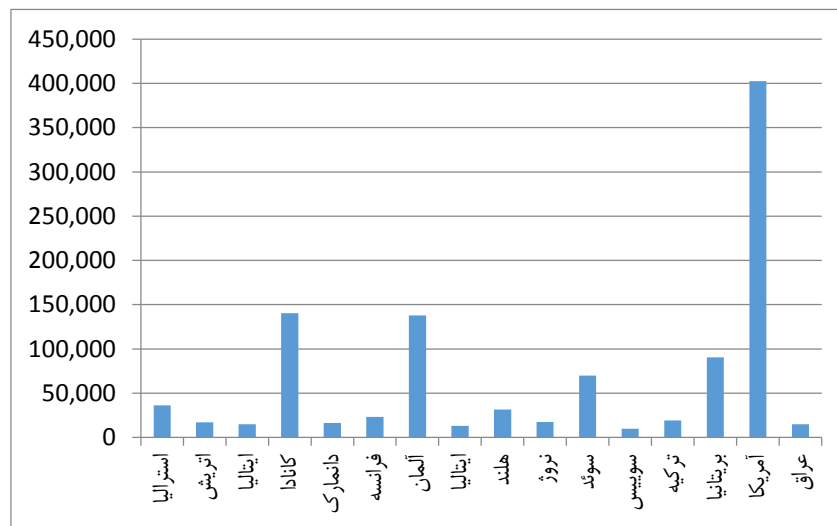

نمودار ۲: توزیع قاره‌ای مهاجران ایرانی خارج از کشور در سال ۲۰۱۷

منبع: آمارهای بخش جمعیتی سازمان ملل، دپارتمان امور اقتصادی و اجتماعی (۲۰۱۷)

در حالی که بر اساس آمار ارائه شده توسط بخش جمعیتی دپارتمان امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل تعداد مهاجران ایرانی در سال ۲۰۱۷ را کمی بیشتر از ۱,۱۷ میلیون نفر برآورد می‌کند، آمارهایی از اقامت ۵ تا ۶ میلیون ایرانی در خارج از کشور نیز ارائه شده است (۴).

کشورهای اصلی که مهاجران ایرانی در سال ۲۰۱۷ در آن اقامت داشته‌اند و تعداد مهاجران ایرانی در آن‌ها در نمودار ۳ ارائه شده است. اغلب کشورهای مذکور جزء کشورهای توسعه یافته و به‌ویژه عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۱ می‌باشند. باید توجه داشت که اساساً جریان اصلی مهاجرت بین‌المللی از سمت کشورهای در حال توسعه به سوی کشورهای توسعه یافته می‌باشد. بر اساس آخرین گزارش موجود، حدود یک میلیون نفر مهاجر ایرانی در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه اقامت دارند (۵). در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۱، زنان حدود ۴۵ درصد و مردان حدود ۵۵ درصد از این مهاجران را تشکیل داده بودند. همان‌طور که مشاهده می‌شود، به ترتیب کشورهای آمریکا، کانادا، آلمان، بریتانیا و سوئد بیشترین تعداد مهاجران ایرانی را در خود اسکان داده‌اند. جمعیت مهاجران ایرانی ساکن در پنج کشور مذکور بیش از ۷۰ درصد از جمعیت مهاجران ایرانی مقیم خارج از کشور را تشکیل می‌دهد (۶).

نمودار ۳: تعداد مهاجران ایرانی در کشورهای اصلی محل اقامت آن‌ها در سال ۲۰۱۷

منبع: آمارهای بخش جمعیتی سازمان ملل، دپارتمان امور اقتصادی و اجتماعی (۲۰۱۷)

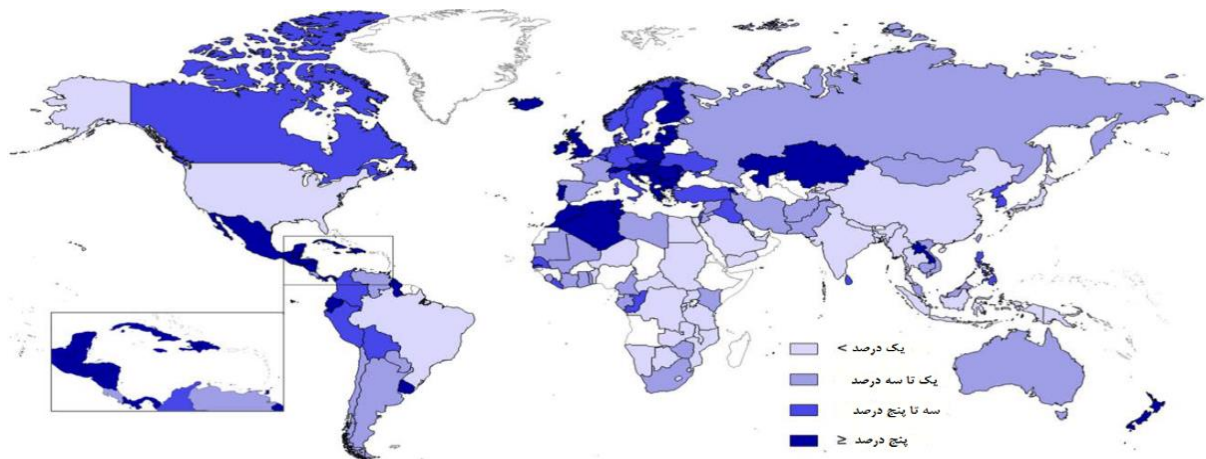
آمریکا همواره یکی از مقاصد اصلی مهاجران ایرانی بوده است. تعداد مهاجران ایرانی آمریکا در سال ۱۹۹۰ میلادی بالغ بر ۱۵۰ هزار نفر بوده است (۷). حدود ۷۰ درصد از این مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. در این سال، یکی از بالاترین نسبت‌های مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی وارده به آمریکا از کل

^۱ Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)

استرالیا، بلژیک، کانادا، شیلی، دانمارک، جمهوری چک، استونی، فنلاند، فرانسه، آلمان، یونان، مجارستان، ایسلند، ایرلند، رژیم صهیونیستی، ایتالیا، ژاپن، کره جنوبی، لتونی، لوکزامبورگ، مکزیک، هلند، نیوزیلند، نروژ، لهستان، پرتغال، جمهوری اسلواکی، اسلونی، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، انگلیس و آمریکا عضو سازمان مذکور هستند.

جمعیت دارای تحصیلات دانشگاهی در کشورهای مقصد واقع در آسیا و اقیانوس آرام با رقم ۱۴,۷ درصد مربوط به ایران بوده است.

در شکل ۱، نرخ مهاجرت افراد بالای ۱۵ سال در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ نمایش داده شده است. همان طور که مشاهده می‌شود، ایران با نرخ مهاجرت ۱,۷ درصد، به عنوان کشورهایی طبقه‌بندی شده که بین یک تا سه درصد از جمعیت آن در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ به خارج از آن مهاجرت کرده‌اند.

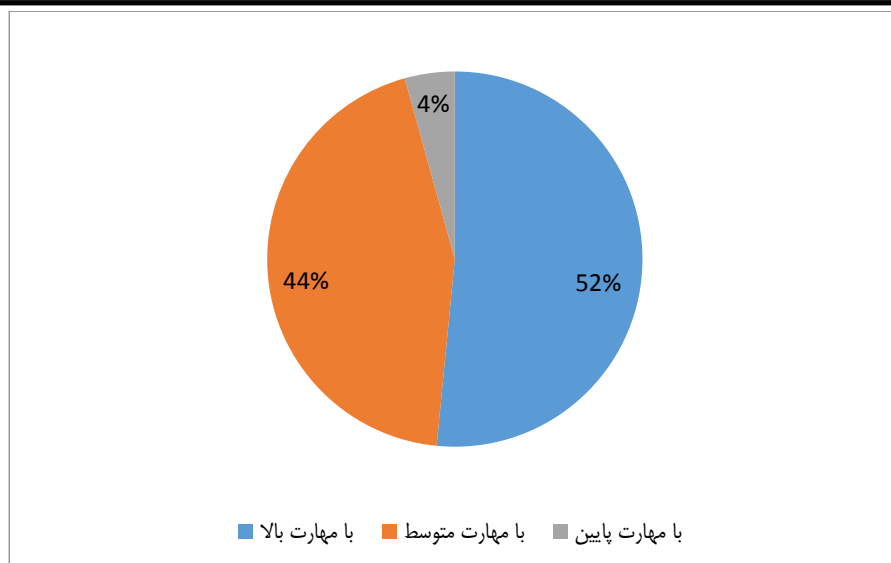

شکل ۱: نرخ مهاجرت افراد بالای ۱۵ سال در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰

منبع: ارسلان و همکاران^۱ (۲۰۱۴)

در نمودار ۴، وضعیت مشاغل ایرانیان شاغل در خارج از کشور در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ نمایش داده شده است. همان طور که مشاهده می‌شود، بیش از ۵۰ درصد از مشاغل در اختیار ایرانیان مهاجر به سطح مهارت بالا نیاز دارد. همچنین بیش از ۴۰ درصد از مشاغل ایرانیان مقیم خارج از کشور در گروه مشاغل قرار می‌گیرند که به سطح مهارت متوسط نیاز دارد. روی هم رفته، ۹۶ درصد از ایرانیان شاغل در کشورهای خارجی مشاغل را در اختیار دارند که به سطح مهارت متوسط و بالا نیاز دارد.

^۱ Arslan

نمودار ۴: توزیع سطح مهارت مورد نیاز مشاغل ایرانیان شاغل در خارج از کشور در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰

منبع: OECD (۲۰۱۵), Connecting with Emigrants: A Global Profile of Diasporas

در ادامه این بخش، وضعیت مهاجران بین‌المللی ایرانی تفکیک مهاجرت سرمایه‌های انسانی، تحصیلی و دانشجویی، معیشتی و اجباری با جزئیات بیشتر مورد بررسی قرار گرفته است.

مهاجرت سرمایه‌های انسانی

بخش قابل توجه‌ای از مهاجرات ایرانیان به خارج از کشور را می‌توان ذیل عنوان مهاجرت سرمایه‌های انسانی یا فرار مغزها، یعنی مهاجرت افراد تحصیل کرده و نیروی کار متخصص به خارج از کشور، طبقه‌بندی کرد. تعداد مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی اغلب به عنوان نمادگری از وضعیت فرار مغزها مورد استفاده قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است، ایران ظرف فاصله زمانی نسبتاً کوتاهی، از جامعه‌ای با مشارکت پایین در زمینه تحصیلات دانشگاهی به جامعه‌ای بسیار تحصیل کرده تبدیل شده است. تنها بین سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۱۵، میزان ثبت نام ناخالص در دانشگاه بیش از سه برابر شده و از حدود ۱,۳ میلیون نفر در سال ۱۹۹۹ به حدود ۴,۷ میلیون نفر در سال ۲۰۱۵ رسیده است (۸).

کشورهای عمده‌اً مبدأ مهاجران بین‌المللی دارای تحصیلات دانشگاهی در سال‌های تحصیلی ۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰ در جدول ۲ ذکر شده‌اند. همان‌طور که مشاهده می‌شود در سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰، حدود ۲۹۰ هزار نفر ایرانی با تحصیلات دانشگاهی به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند. با این تعداد مهاجر بین‌المللی، ایران در سال تحصیلی مذکور در رتبه پانزدهم جهان قرار گرفته است. در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ تعداد مهاجران بین‌المللی ایرانی با تحصیلات دانشگاهی با رشد ۶۲,۷ درصدی نسبت به سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰ به حدود ۴۷۱ هزار نفر رسیده است. با وجود این، رتبه ایران از نظر تعداد خروج مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی از کشور، به رتبه ۱۶ کاهش یافته است.

جدول ۲: کشورهای مبدأ مهاجران بین‌المللی دارای تحصیلات دانشگاهی در سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰

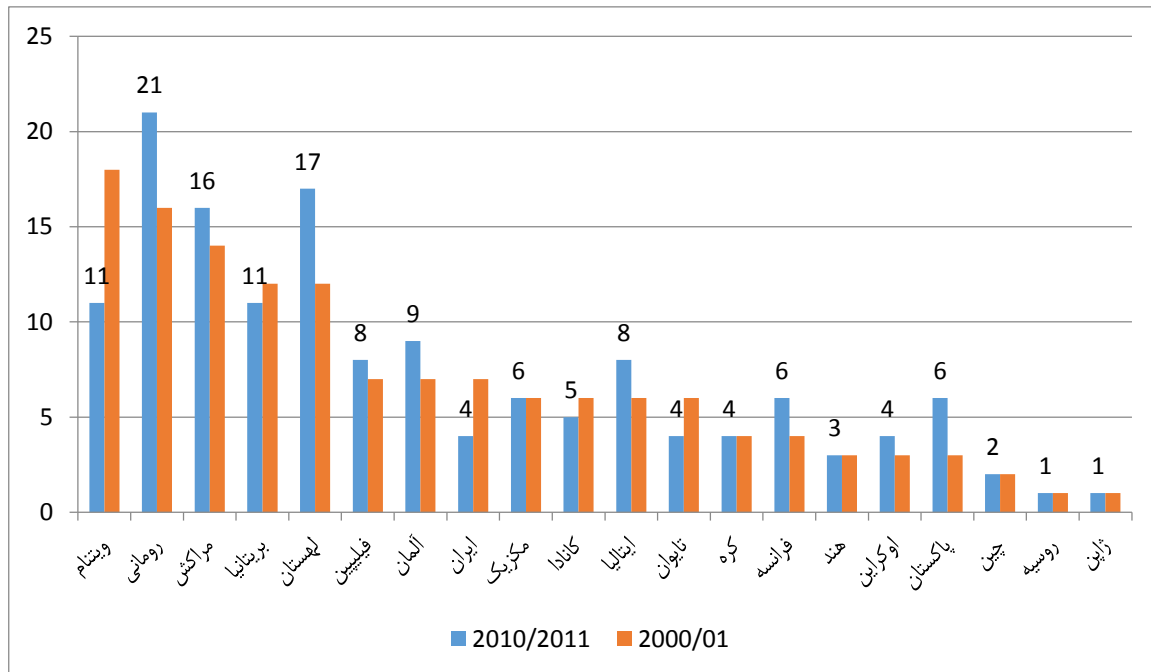
درصد رشد	کشورهای مبدأ عمده در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰			کشورهای مبدأ عمده در سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰		
	رتبه	کشور	تعداد	رتبه	کشور	تعداد
۱۲۳,۴	۱	هند	۲۲۳۹۶۰۵	۱	بریتانیا	۱۰۸۲۳۲۰
۷۳,۸	۲	فیلیپین	۱۵۴۵۲۰۶	۲	هند	۱۰۰۲۳۳۴
۸۵,۹	۳	چین	۱۵۲۹۴۱۴	۳	فیلیپین	۸۸۹۰۷۲
۳۶,۲	۴	بریتانیا	۱۴۷۳۷۳۸	۴	آلمان	۸۶۵۴۲۲
۴۱,۶	۵	آلمان	۱۲۲۴۳۲۶	۵	چین	۸۲۲۷۹۳
۱۱۵,۶	۶	لهستان	۱۰۰۷۵۷۳	۶	روسیه	۶۲۴۸۳۰
۴۳,۸	۷	روسیه	۸۹۸۵۱۹	۷	کره	۵۱۷۰۸۷
۸۶,۴	۸	مکزیک	۸۸۵۲۳۲	۸	مکزیک	۴۷۴۹۷۰
۵۶,۹	۹	کره	۸۱۱۰۶۲	۹	لهستان	۴۶۷۲۴۲
۷۵,۶	۱۰	اوکراین	۶۵۴۴۹۱	۱۰	کانادا	۴۲۳۰۳۳
۶۴	۱۱	فرانسه	۶۱۹۱۱۰	۱۱	آمریکا	۴۱۸۲۱۹
۴۳	۱۲	ایالات متحده	۵۹۸۱۸۶	۱۲	فرانسه	۳۷۷۴۳۱
۳۲,۷	۱۳	کانادا	۵۶۱۵۷۴	۱۳	اوکراین	۳۷۲۶۸۸
۱۰,۷	۱۴	رومانی	۵۵۵۲۵۹	۱۴	ویتنام	۳۴۸۱۴۱
۵۵,۱	۱۵	ویتنام	۵۳۹۹۰۸	۱۵	ایران	۲۸۹۷۳۵
۶۲,۷	۱۶	ایران	۴۷۱۴۰۱	۱۶	ژاپن	۲۷۷۱۵۰
۱۲۲,۹	۱۷	پاکستان	۴۵۱۷۷۷	۱۷	ایتالیا	۲۷۳۴۸۰
۵۸,۳	۱۸	ایتالیا	۴۳۲۸۵۰	۱۸	رومانی	۲۶۸۲۱۲
۸۲,۲	۱۹	مراکش	۴۲۵۹۱۷	۱۹	تایوان	۲۶۳۲۰۹
۱۱۵,۹	۲۰	کلمبیا	۳۷۵۰۵۳	۲۰	مراکش	۲۳۳۷۳۴

منبع: پایگاه داده مهاجران در کشورهای OECD و غیر OECD^۱

نرخ مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی کشورهای عمده مبدأ این نوع از مهاجران در سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰ در نمودار ۵ ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در ایران، نرخ مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی از ۷ درصد در سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰ به ۴ درصد در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ کاهش یافته

^۱ Database on Immigrants in OECD and non-OECD Countries (DIOC)

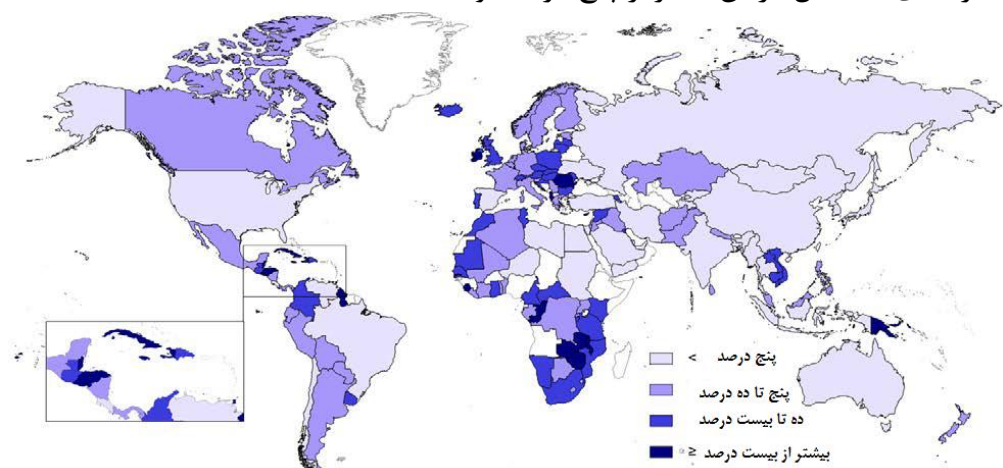
است. لازم به ذکر است، در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰، پنج کشور رومانی، لهستان، مراکش، بریتانیا و ویتنام و در سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰، پنج کشور ویتنام، رومانی، مراکش، بریتانیا و لهستان بیشترین نرخ مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی را به خود اختصاص داده بودند.

نمودار ۵: نرخ مهاجرت افراد با تحصیلات دانشگاهی در سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۰ و ۲۰۱۱-۲۰۱۰ (درصد)

منبع: OECD (۲۰۱۵), Connecting with Emigrants: A Global Profile of Diasporas

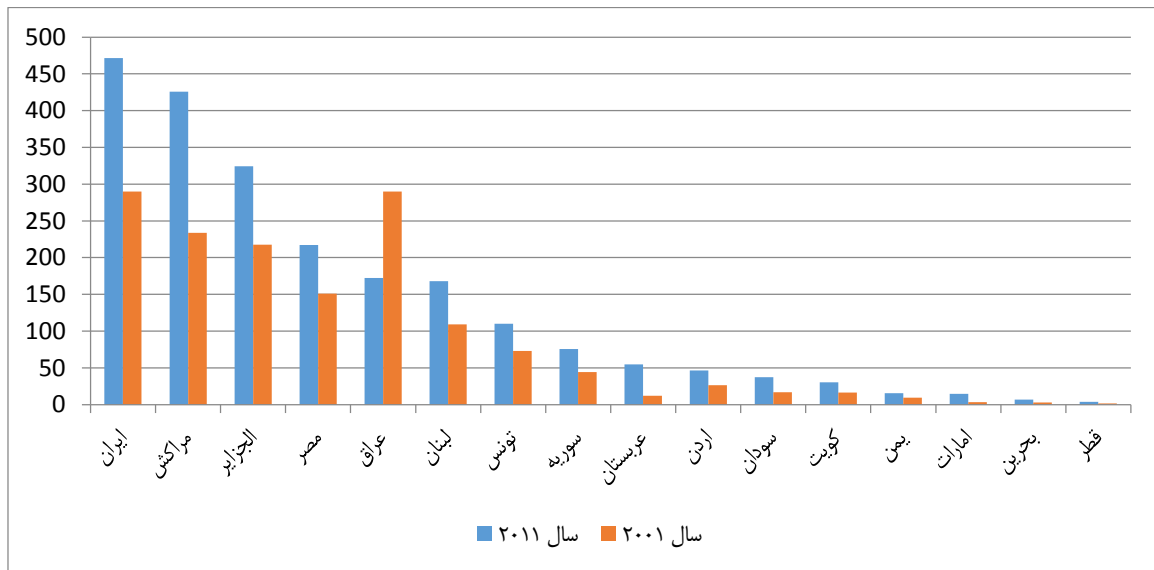
در شکل ۲، نرخ مهاجرت افراد ماهر بالای ۱۵ سال در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، ایران با نرخ ۴٫۵ درصد، جزء کشورهایی طبقه‌بندی شده است که نرخ مهاجرت افراد ماهر بالای ۱۵ سال در آن کمتر از پنج درصد بوده است.

شکل ۲: نرخ مهاجرت افراد ماهر بالای ۱۵ سال در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰

منبع: ارسلان و همکاران (۲۰۱۴)

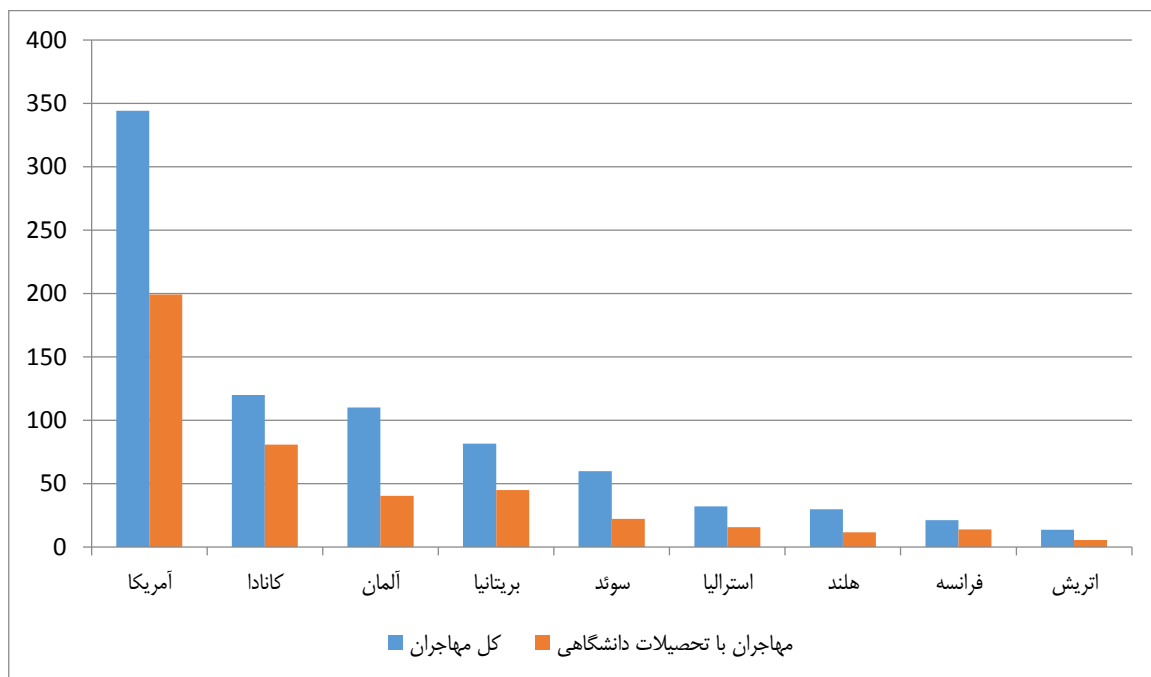
در نمودار ۶، وضعیت ایران از نظر تعداد مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی خارج شده از کشور در مقایسه با کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نمایش داده شده است. همان طور که مشاهده می‌شود، ایران در هر دو مقطع زمانی ۲۰۰۰-۲۰۰۱ و ۲۰۱۰-۲۰۱۱ در بین کشورهای منطقه رتبه نخست را داشته است. نکته مهم این که تعداد مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی ایران در مقطع زمانی ۲۰۱۰-۲۰۱۱ نسبت به مقطع ۲۰۰۰-۲۰۰۱ افزایش یافته است. البته این الگو به جزء عراق در سایر کشورهای منطقه نیز مشاهده می‌شود.

نمودار ۶: تعداد مهاجران دارای تحصیلات دانشگاهی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۱ و ۲۰۱۰-۲۰۱۱

منبع: ارسلان و همکاران (۲۰۱۴)

وضعیت مهاجران ایرانی دارای تحصیلات دانشگاهی در مقایسه با کل مهاجران ایرانی در مقطع زمانی ۲۰۱۰-۲۰۱۱ در نمودار ۷ در تعدادی از مقاصد عمده نشان داده شده است. بیشترین و کمترین مقدار نسبت مهاجران ایرانی دارای تحصیلات دانشگاهی به کل مهاجران ایرانی به ترتیب مربوط به کشورهای کانادا (۶۷،۴) و آلمان (۳۶،۷) است.

نمودار ۷: وضعیت مهاجران ایرانی دارای تحصیلات دانشگاهی در مقایسه با کل مهاجران ایرانی در مقطع زمانی ۲۰۱۰-۲۰۱۱
منبع: OECD (۲۰۱۵), Connecting with Emigrants: A Global Profile of Diasporas

مهاجرت تحصیلی و دانشجویی

در کنار مهاجران ماهر و تحصیل کرده، مهاجران تحصیلی و دانشجویی نیز بخش قابل توجهی از مهاجران بین‌المللی ایرانی را تشکیل می‌دهند. برای این گروه، ادامه تحصیل در خارج از کشور مسیری نسبتاً کم‌ریسک برای مهاجرت به خارج را فراهم می‌کند. در واقع، این گروه از مهاجران در آینده به مهاجران با سطح تحصیلات و/یا مهارت بالا تبدیل می‌شوند. فرآیند جامعه‌پذیری این گروه از مهاجران در کشورهای مقصد ادغام آن‌ها در این جوامع را تسهیل می‌کند. به همین دلیل، بسیاری از کشورهای مهاجرپذیر برای جذب دانشجویان بین‌المللی برنامه‌های تشویقی مختلفی را اجرا می‌کنند.

ایران به دلیل برخورداری از جمعیت جوان مستعد و علاقه‌مند به تحصیل، یکی از پویاترین جوامع دانشجویان بین‌المللی را در اختیار داشته است. به دلیل وجود مبادلات دانشگاهی بین ایران و ایالات متحده آمریکا، تعداد دانشجویان ایران در ایالات متحده آمریکا در سال‌های دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ میلادی به شکل چشمگیری افزایش یافت. در سال تحصیلی ۸۰-۱۹۷۹، همزمان به پیروزی انقلاب اسلامی، ایران بزرگ‌ترین مقصد ارسال دانشجو به دانشگاه‌های ایالات متحده آمریکا بوده است (۹).

تعداد دانشجویان ایرانی مقاطع تحصیلات تکمیلی در شش کشور منتخب (آلمان، استرالیا، ایالات متحده، بریتانیا، ژاپن و کانادا) در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۲ به ترتیب ۸ و ۱۷ هزار نفر بوده است (۱۰). کشورهای منتخب به دلیل دارا بودن استانداردهای بالای آموزشی مقاصد اصلی دانشجویان بین‌المللی هستند. تعداد دانشجویان بین‌المللی مقاطع تحصیلات تکمیلی بر اساس ۱۰ کشور عمده مقصد در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۲ در ارائه شده است.

جدول ۳: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی مشغول به تحصیل در خارج از وطن در سال ۲۰۰۷ و ۲۰۱۲ (هزار نفر)

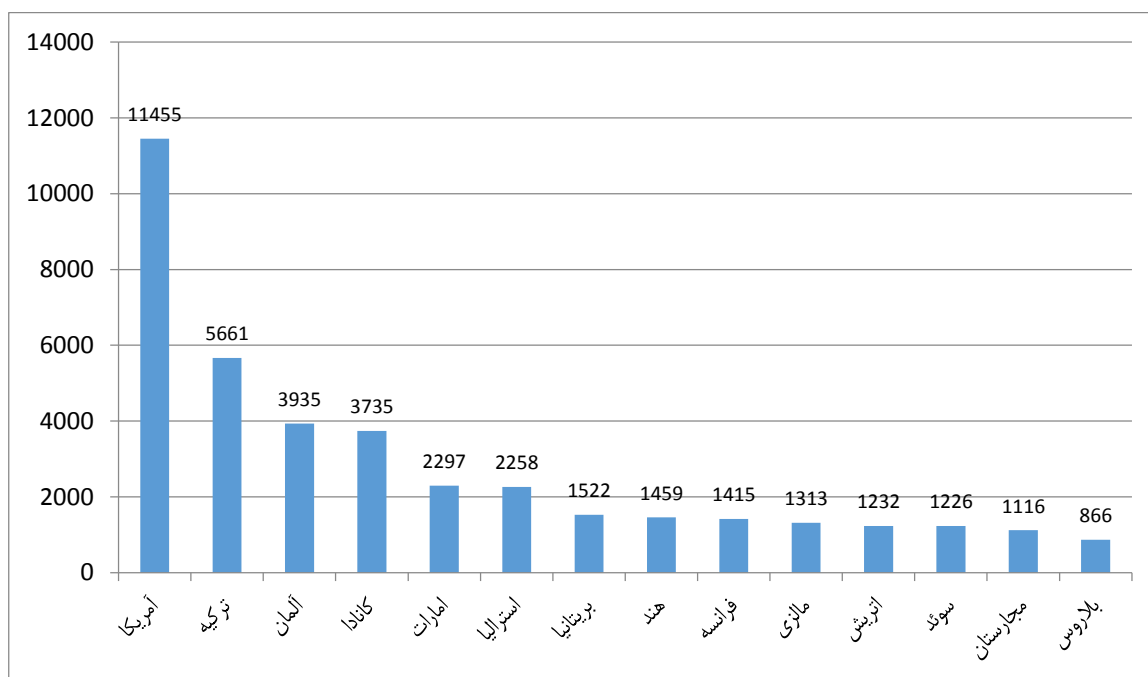
کشور	سال ۲۰۰۷	سال ۲۰۱۲
چین	۱۳۲	۲۲۷
هند	۱۱۲	۸۸
کره جنوبی	۳۵	۳۰
عربستان سعودی	۶	۱۹
ایالات متحده آمریکا	۱۶	۱۹
تایوان	۲۶	۱۹
کانادا	۲۰	۱۸
ایران	۸	۱۷
فرانسه	۱۵	۱۶
نیجریه	۱۱	۱۵

منبع: شورای بریتانیا^۱ (۲۰۱۴)

بر اساس اطلاعات سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد^۲، در حال حاضر حدود ۵۰,۴ هزار دانشجوی ایرانی در سایر کشورها مشغول تحصیل در مقاطع مختلف دانشگاهی می‌باشند (۱۱). در نمودار ۸، کشورهای عمده مقصد دانشجویان ایرانی و تعداد دانشجویان ایرانی در این کشورها نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، کشورهای آمریکا، ترکیه، آلمان، کانادا و امارات متحده عربی مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی بوده‌اند.

^۱ British council

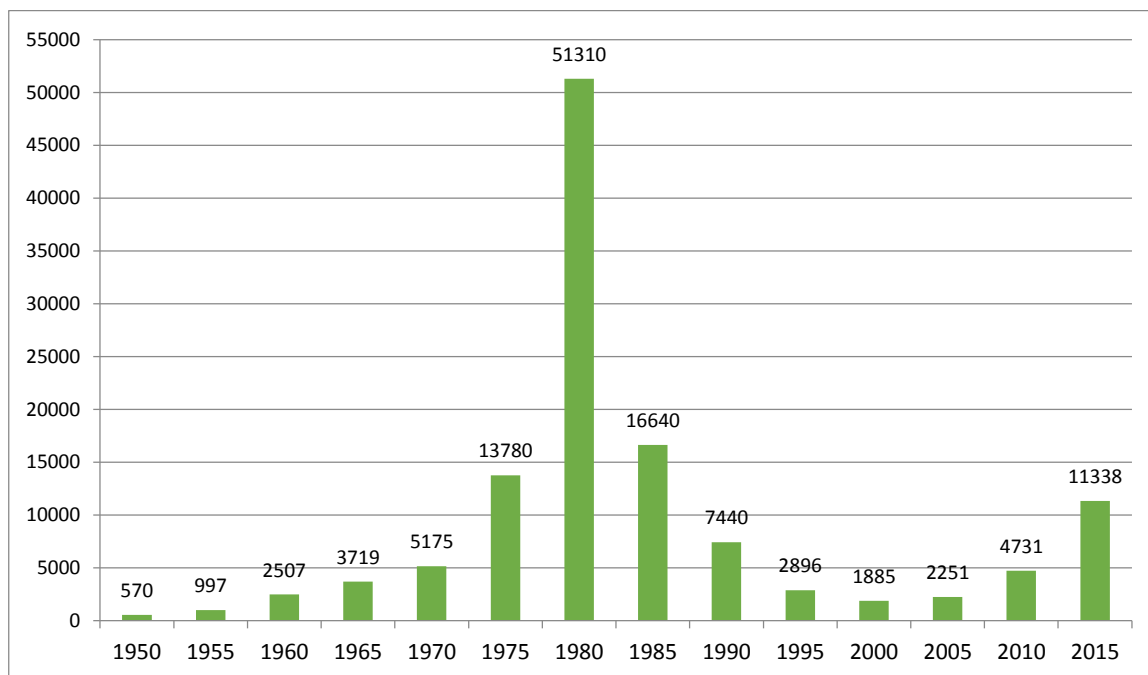
^۲ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)

نمودار ۸: کشورهای عمده مقصد دانشجویان ایرانی و تعداد دانشجویان ایرانی در این کشورها

منبع: یونسکو (۲۰۱۹)

آمریکا از کشورهای عمده مقصد دانشجویان بین‌المللی ایرانی بوده است. در تعداد دانشجویان ایرانی در آمریکا نمایش داده شده است (۱۲). همان‌طور که مشاهده می‌شود، بیشترین تعداد دانشجوی ایرانی مشغول تحصیل در آمریکا مربوط به سال ۱۹۸۰ میلادی است. پس از این سال، تا سال ۲۰۰۰ تعداد دانشجویان ایرانی در آمریکا روند نزولی را تجربه کرده است. از سال ۲۰۰۰ به بعد، تعداد دانشجویان ایرانی در آمریکا روند کاملاً صعودی را در پیش گرفته است.

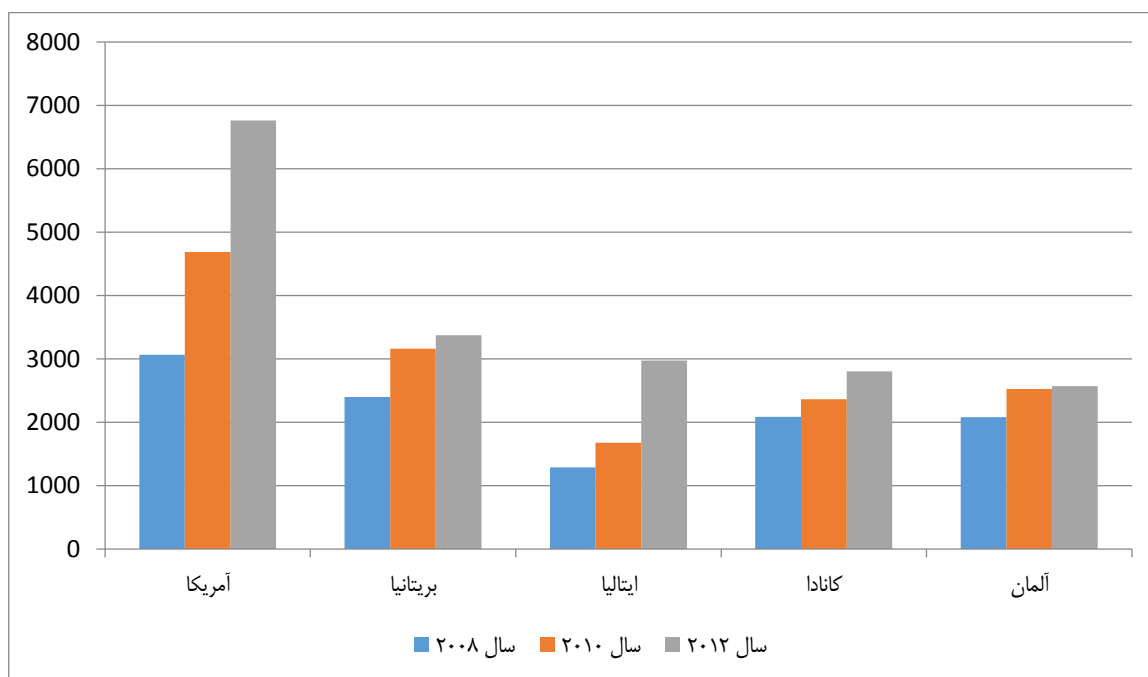

نمودار ۹: تعداد دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا

منبع: گزارش خدمات آموزشی جهانی^۱ (۲۰۱۷)

در نمودار ۱۰، تعداد دانشجویان ایرانی در پنج کشور عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲ نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در هر پنج کشور تعداد دانشجویان ایرانی در سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است. بیشترین افزایش مربوط به کشورهای آمریکا و ایتالیا بوده است.

^۱ World Education Services

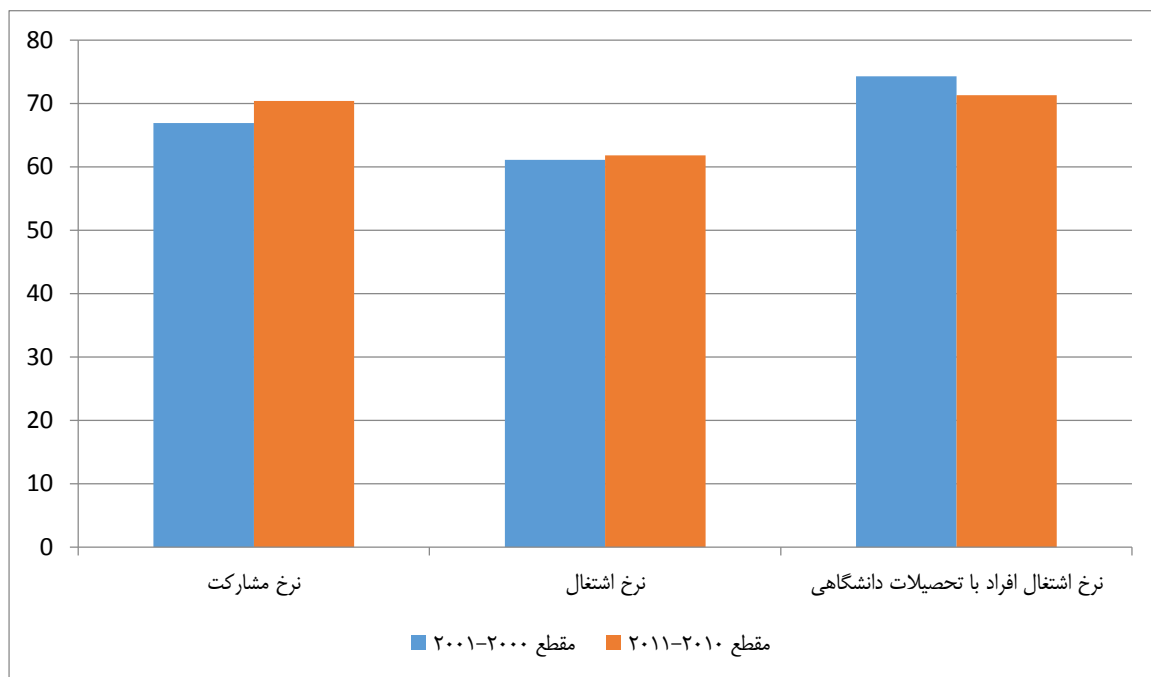

نمودار ۱۰: تعداد دانشجویان ایرانی در پنج کشور عضو OECD در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲
منبع: OECD (۲۰۱۵), Connecting with Emigrants: A Global Profile of Diasporas

مهاجرت اقتصادی

مهاجرت اقتصادی به بخشی از مهاجرت اشاره دارد که به طور مشخص با هدف دستیابی به وضعیت اقتصادی بهتر و سطح رفاه بالاتر انجام می‌شود (۳). گذشته از انگیزه‌های فردی این دسته از مهاجران، اغلب کشورهای مهاجرپذیر برای دستیابی به نیروی کار ماهر و یا ارزان مشوق‌هایی برای آن‌ها فراهم می‌نمایند. با عنایت به تنوع مهاجران اقتصادی و نیز دشواری‌های مرتبط با ثبت آمار آنها، استخراج منظم و پیوسته آمارهای نسبتاً دقیق و قابل مقایسه بین کشورها معمولاً به سختی انجام می‌شود.

وضعیت ایرانیان مهاجر در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه در نماگرهای مربوط به بازار کار در مقاطع زمانی ۲۰۰۰-۲۰۰۱ و ۲۰۱۰-۲۰۱۱ در نمودار ۱۱ نمایش داده شده است. همان طور که مشاهده می‌شود، مقدار تمام شاخص‌های بررسی شده بالای ۶۰ درصد می‌باشد. نکته مهم این که نرخ اشتغال مهاجران ایرانی با تحصیلات دانشگاهی بالاتر از نرخ اشتغال عمومی است.

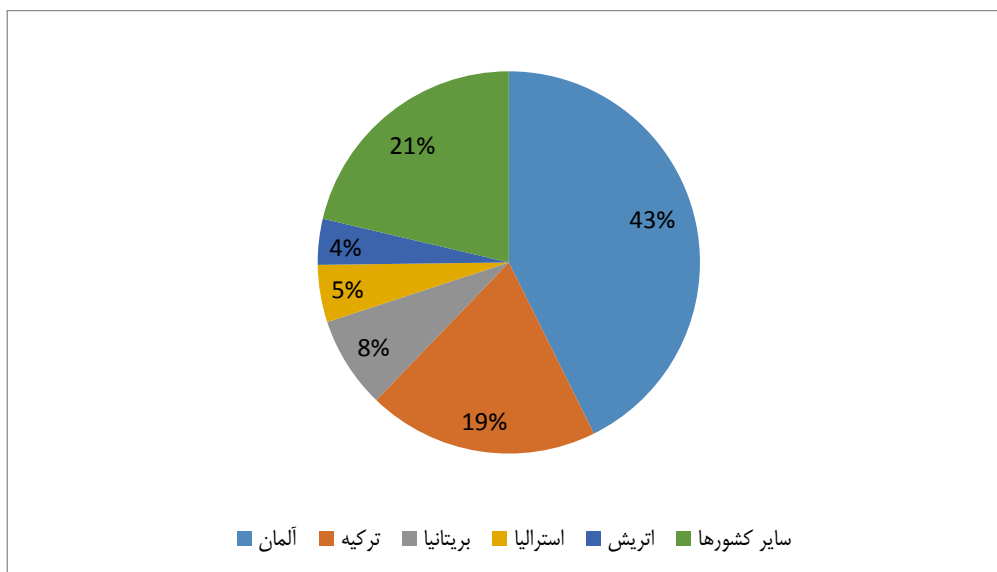

نمودار ۱۱: وضعیت ایرانیان مهاجر در کشورهای عضو OECD در بازار کار در مقاطع زمانی ۲۰۰۰-۲۰۰۱ و ۲۰۱۰-۲۰۱۱
 منبع: OECD (۲۰۱۵), Connecting with Emigrants: A Global Profile of Diasporas

مهاجرت اجباری

ایران از کشورهای عمده مبدأ پناهجویان در جهان نیز بوده است. کمیساریای عالی سازمان ملل متحد برای پناهندگان^۱ در سال‌های ۱۹۸۵، ۱۹۸۶، ۱۹۹۰ و ۱۹۹۱ ایران را در رتبه کشورهای ۱۱ تا ۲۰ جهان در ارسال پناهجو رده‌بندی کرد. بر اساس گزارش نهاد مذکور در سال ۲۰۱۷ (۱۳)، در سال ۲۰۱۶ نیز ایران از کشورهای عمده مبدأ پناهجویان بوده است و ایرانیان ۶۱،۹ هزار مورد درخواست پناهندگی داشته‌اند. این در حالی است که تعداد درخواست‌های پناهندگی ایرانیان در سال ۲۰۱۵، ۴۳،۵ هزار مورد بوده است. بیشترین درخواست پناهندگی ایرانیان از کشورهای آلمان (۲۶۴۰۰ نفر)، ترکیه (۱۲۱۰۰ نفر)، بریتانیا (۴۸۰۰ نفر)، استرالیا (۳۰۰۰ نفر) و اتریش (۲۴۰۰ نفر) بوده است. توزیع درخواست‌های پناهندگی ایرانیان از کشورهای پناهنده‌پذیر در سال ۲۰۱۶ در نمودار ۱۲ ارائه شده است.

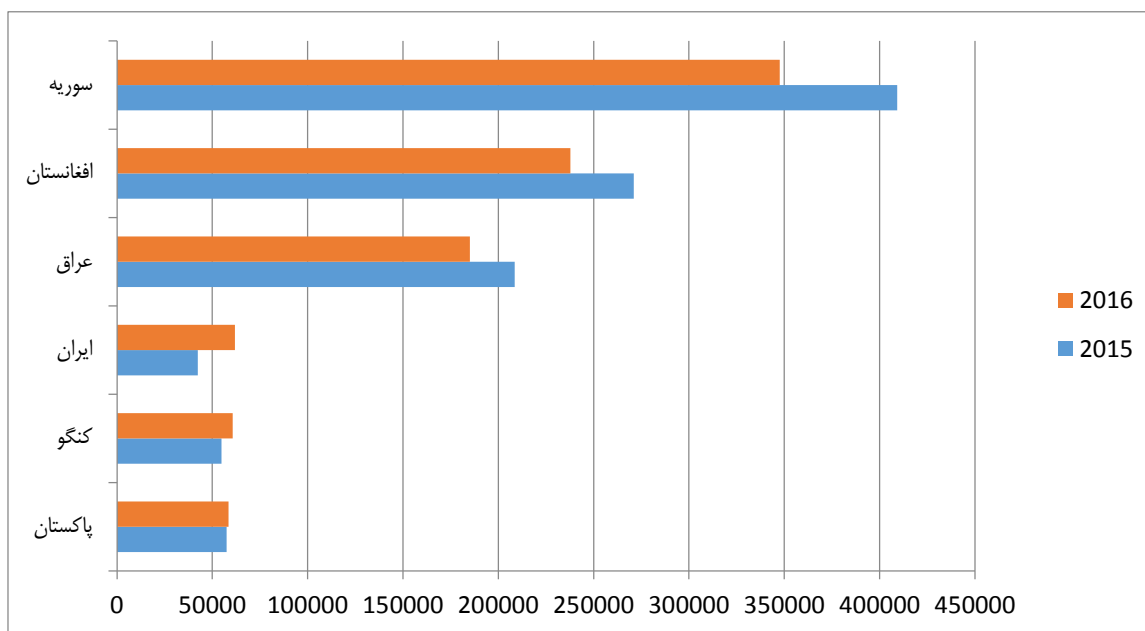
^۱ United Nations High Commissioner for Refugees

نمودار ۱۲: توزیع درخواست‌های پناهندگی ایرانیان از کشورهای پناهنده‌پذیر در سال ۲۰۱۶

منبع: گزارش روندهای جهانی^۱ کمیساریای عالی سازمان ملل متحد برای پناهندگان (۲۰۱۷)

در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶، ایران در کنار کشورهای سوریه، افغانستان و عراق جزء چهار کشور عمده مبدأ پناهجویان در جهان بوده است. تعداد پناهجویان ایرانی در مقایسه با سایر کشورهای عمده مبدأ پناهجویان در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ در نمودار ۱۳ ارائه شده است.

نمودار ۱۳: تعداد پناهجویان کشورهای عمده مبدأ در سال ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶

منبع: گزارش روندهای جهانی کمیساریای عالی سازمان ملل متحد برای پناهندگان (۲۰۱۶ و ۲۰۱۷)

^۱ Global Trends

به نظر می‌رسد، بخشی از مهاجران بین‌المللی ایرانی که به دلایل عقیدتی و سیاسی از کشور خارج می‌شود، از مسیر پناهندگی استفاده می‌کنند.

مهاجرت خارجیان به ایران

در سه سرشماری اخیر که در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ به ترتیب حدود یک میلیون و ۳۰۰ هزار نفر، یک میلیون و ۴۷۶ هزار نفر و یک میلیون و ۶۵۴ هزار نفر اتباع خارجی در ایران شمارش شده‌اند (۱۴). باید توجه داشت که سرشماری‌ها معمولاً با مساله کم شماری اتباع خارجی روبرو هستند. بر این اساس، احتمالاً تعداد مهاجران خارجی بیشتر از ارقام مذکور می‌باشند (۳).

در جدول ۴ وضعیت جمعیت کشور به تفکیک وضع تابعیت در سرشماری سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، اغلب مهاجران به ترتیب از کشور افغانستان، عراق و پاکستان هستند. نکته مهم این که سهم مهاجران از کل جمعیت کشور در سه سرشماری مذکور افزایش یافته و از حدود ۱,۸۴ درصد در سال ۱۳۸۵ به حدود ۲ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. بیشترین سهم از مهاجران بین‌المللی در ایران مربوط به کشور افغانستان است. این مهاجران در سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیتی برابر با یک میلیون و ۲۱۱ هزار نفر و در سرشماری سال ۱۳۹۰ جمعیتی برابر با یک میلیون و ۴۵۲ هزار داشته‌اند. در سرشماری سال ۱۳۹۵ نیز تعداد اتباع افغانستانی در کشور به بیش از یک میلیون و ۵۸۳ هزار نفر رسیده است. همچنین، برآورد می‌شود که حدود یک میلیون نفر مهاجر افغانی غیرقانونی (بدون مدرک) نیز در کشور حضور داشته باشند (۳). نکته مهم این که در سال‌های مورد بررسی سهم مهاجران افغانستانی از کل مهاجران در ایران از حدود ۹۳ درصد در سال ۱۳۸۵ به حدود ۹۶ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. در سه سرشماری اخیر، پس از مهاجران افغانستانی، مهاجران عراقی بیشترین سهم از مهاجران خارجی در ایران را به خود اختصاص داده‌اند، اما طی دوره مذکور سهم این گروه از مهاجران از حدود ۳,۴ درصد از کل مهاجران به ۲,۱ درصد کاهش یافته است.

جدول ۴: جمعیت به تفکیک وضع تابعیت در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	
۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	کل
۷۸۱۶۶۸۲۲	۷۳۴۶۱۴۷۴	۶۸۹۰۱۱۵۴	ایران
۱۵۸۳۹۷۹	۱۴۵۲۵۱۳	۱۲۱۱۱۷۱	افغانستان
۳۴۵۳۲	۵۱۵۰۶	۴۴۰۹۴	عراق
۱۴۳۲۰	۱۷۷۳۱	۱۵۴۵۵	پاکستان
۷۱۳	۱۶۳۹	۸۸۶	ترکیه
۲۰۸۴۴	۲۴۲۹۰	۳۲۴۱۰	سایر کشورها
۱۰۵۰۶۰	۱۴۰۵۱۶	۲۹۰۶۱۲	اظهار نشده

منبع: گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران

اگرچه در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ حدود یک میلیون و ۶۵۴ هزار نفر اتباع خارجی در ایران شمارش شده‌اند، گزارش مهاجرت بین‌المللی^۱ تعداد مهاجران بین‌المللی در ایران را در سال ۲۰۱۷ میلادی حدود ۲,۶۹۹ برآورد کرده است (۱۵). بر این اساس، حدود یک درصد از مهاجران بین‌المللی جهان در ایران اقامت دارند. البته تعداد مهاجران بین‌المللی در ایران در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۰۰ که بالغ بر ۲,۸۰۴ میلیون نفر بوده، کاهش یافته است. نکته دیگر این که، در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۰۰ که درصد مهاجران بین‌المللی در ایران از کل جمعیت کشور کاهش یافته و به ۳,۳ درصد رسیده است. اما، میانه سن مهاجران بین‌المللی در ایران در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۱۷ افزایش یافته است. جزییات مربوط به وضعیت مهاجران بین‌المللی در ایران در مقایسه با جهان و کشورهای واقع در منطقه جنوب آسیا در

جدول ۵ ارائه شده است.

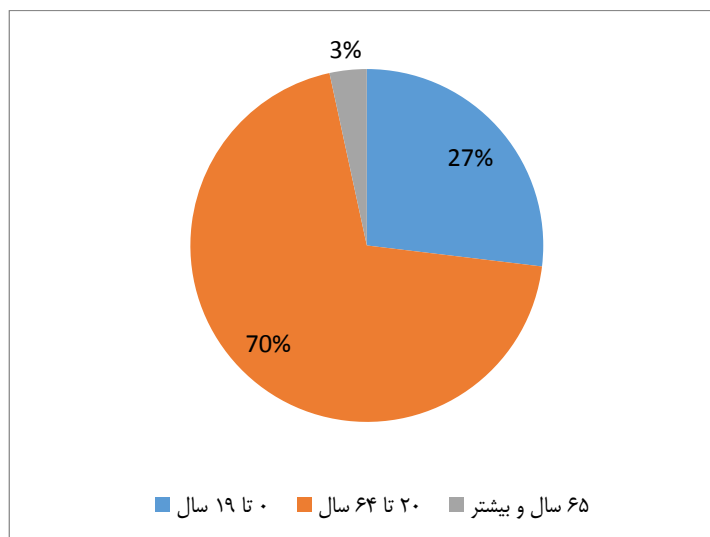
^۱ International Migration Report

جدول ۵: وضعیت مهاجران بین‌المللی در ایران در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۷ در مقایسه با جهان و گروه جغرافیایی مشابه

میانگین سن مهاجران بین‌المللی (سال)		درصد مهاجران زن از کل مهاجران بین‌المللی		درصد مهاجران بین‌المللی از کل جمعیت		تعداد مهاجران بین‌المللی (هزار نفر)		
۲۰۱۷	۲۰۰۰	۲۰۱۷	۲۰۰۰	۲۰۱۷	۲۰۰۰	۲۰۱۷	۲۰۰۰	
۳۹,۲	۳۸	۴۸,۴	۴۹,۳	۳,۴	۲,۸	۲۵۷۷۱۵	۱۷۲۶۰۴	جهان
۳۹,۴	۴۱	۴۸,۷	۴۷	۰,۷	۱,۱	۱۳۵۸۲	۱۵۳۷۸	منطقه جنوب آسیا
۳۰,۲	۲۹,۱	۴۷	۴۰,۷	۳,۳	۴,۲	۲۶۹۹	۲۸۰۴	ایران

منبع: گزارش مهاجرت بین‌المللی (۲۰۱۷)

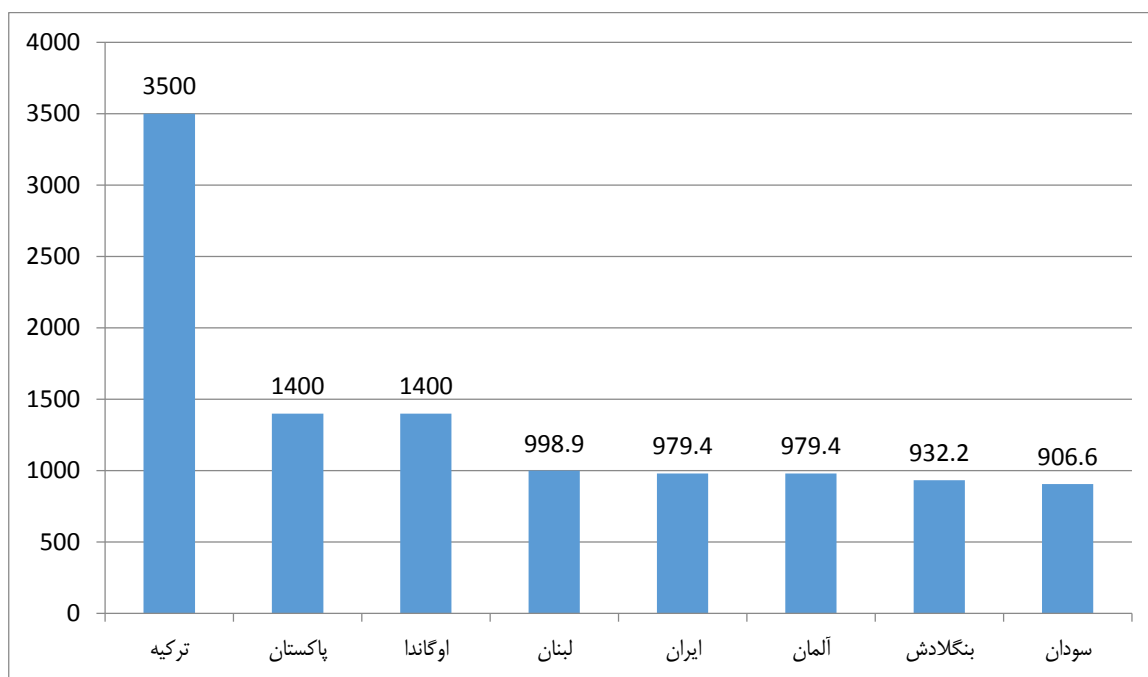
توزیع سنی مهاجران بین‌المللی در ایران در سال ۲۰۱۷ در نمودار ۱۴ ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، هفتاد درصد از مهاجران بین‌المللی در ایران در بازه سنی ۲۰ تا ۶۴ سال که سن فعالیت اقتصادی محسوب می‌شود قرار دارند، این موضوع توجه به تأثیر مهاجران خارجی در ایران بر بازار کار را نمایان می‌سازد.

نمودار ۱۴: توزیع سنی مهاجران بین‌المللی در ایران در سال ۲۰۱۷

منبع: گزارش مهاجرت بین‌المللی (۲۰۱۷)

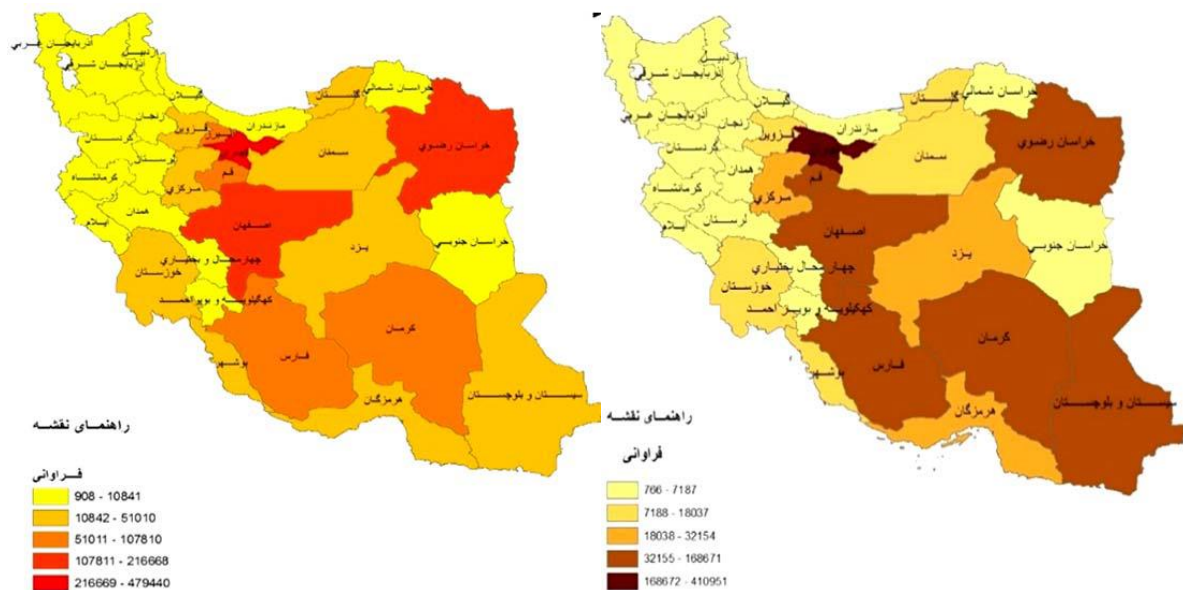
ایران از کشورهای اصلی میزبان پناهنجویان در جهان محسوب می‌شود. به‌طور مشخص، ایران در کنار پاکستان دو کشور عمده میزبان پناهندگان افغانی در بیش از سه دهه گذشته بوده است (۱۶). گزارش روندهای جهانی کمیساریای عالی سازمان ملل متحد برای پناهندگان در سال ۲۰۱۷ بیان می‌دارد که در پایان سال ۲۰۱۶، ایران میزبان نزدیک به یک میلیون پناهنده افغانی بوده است (۱۳). همان‌طور که در نمودار ۱۵ مشاهده می‌شود، ایران در سال ۲۰۱۷ پس از کشورهای ترکیه، پاکستان، لبنان و اوگاندا پنجمین کشور عمده میزبان پناهندگان در جهان بوده است (۱۷).

نمودار ۱۵: کشورهای اصلی پذیرنده پناهنده در سال ۲۰۱۷ (هزار نفر)

منبع: گزارش روندهای جهانی کمیساریای عالی سازمان ملل متحد برای پناهندگان (۲۰۱۸)

در کنار تعداد مهاجران خارجی در ایران، نحوه توزیع جغرافیایی آن‌ها در سطح کشور نیز مهم است. الگوی پراکندگی مهاجران خارجی در ایران در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ در شکل ۳ نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در سال ۱۳۸۵ بیشترین و کمترین تعداد مهاجران خارجی به ترتیب در استان‌های تهران و خراسان شمالی ساکن بوده‌اند. در این سال، حدود ۳۲ درصد مهاجران خارجی در استان تهران، ۱۳ درصد در استان خراسان رضوی، ۱۱٫۲ درصد در استان اصفهان، ۹٫۲ درصد در استان سیستان و بلوچستان، ۷٫۱ درصد در استان قم، ۶٫۲ درصد در استان کرمان و ۶٫۱ درصد در استان فارس ساکن بوده‌اند. در سرشماری ۱۳۹۰ نیز تقریباً همین الگوی پراکندگی وجود داشته است. با این تفاوت که استان سیستان و بلوچستان، به دلیل اعمال سیاست ممنوعیت اتباع خارجی در استان‌های مرزی، جایگاه چهارمی خود را از دست داده و به رده دهم تنزل یافته است. در سال ۱۳۹۰، ۳۱ درصد مهاجران خارجی در استان تهران، ۱۴ درصد در استان خراسان رضوی، ۱۱٫۳ درصد در استان اصفهان، ۷ درصد در استان فارس، ۶٫۹ درصد در استان قم، ۶٫۸ درصد در استان کرمان و ۴٫۸ درصد در استان البرز سکونت داشته‌اند.

شکل ۳: الگوی پراکندگی مهاجران خارجی در ایران در سال ۱۳۸۵ (سمت راست) و سال ۱۳۹۰ (سمت چپ)

منبع: صادقی، عباسی شوازی و صلواتی (۱۳۹۶)

از منظر سیاستی، تفکیک نسلی مهاجران خارجی مقیم ایران از حیث مکان تولد نیز حائز اهمیت است. در سرشماری سال ۱۳۸۵، حدود ۴۹ درصد از مهاجران خارجی در ایران متولد شده بودند (۳). در سرشماری سال ۱۳۹۰، این نسبت به حدود ۵۵ درصد افزایش یافت. بر این اساس، بیش از نیمی از جمعیت مهاجران خارجی در ایران را نسل دوم مهاجران و تا حدودی نسل سوم تشکیل می‌دهند. نسل دوم مهاجران دارای ساختاری جوان است و به سرعت در حال افزایش می‌باشد. الگوی باروری بالای این مهاجران در کنار چند دهه زندگی در ایران موجب تغییر ساختار جمعیت آن‌ها در جهت غلبه نسل دوم مهاجران، یعنی نسل متولد، بزرگ و جامعه‌پذیر شده در ایران شده است.

لازم به ذکر است، ایران میزبان ۱۸۶۹۸ دانشجوی خارجی نیز می‌باشد (۱۱). بخش قابل توجهی از این دانشجویان (۱۳۷۹۷ نفر) دارای تابعیت افغانستانی می‌باشند. کشورهای عراق (۲۳۱۴ نفر)، سوریه (۶۳۳ نفر) و لبنان (۴۶۸ نفر) از دیگر کشورهای عمده مبدأ اعزام دانشجوی بین‌المللی به ایران می‌باشند. شایان ذکر است، در آزمون کارشناسی ارشد سال ۹۸-۱۳۹۷ دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، دانشجویان افغانی موفق به کسب سه رتبه اول، سه رتبه تک رقمی و بیش از ۱۰۰ رتبه دو رقمی شدند (۱۸).

الزامات سیاستی و راهکارهای مدیریت پیامدهای منفی مهاجرت

با توجه به نقش مهاجرت در تحولات جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی ایران، تنظیم و اجرای سیاست‌های جمعیتی - مهاجرتی منسجم و هدفمند در کشور ضروری است. تهیه و اجرای سیاست‌های مذکور نیز به نوبه خود پایش مستمر و تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف جریان‌های مهاجرتی کشور را ضروری می‌سازد. اما، انجام پایش مستمر مستلزم در اختیار داشتن داده‌ها و اطلاعات مرتبط است. این در حالی است که هنوز داده و اطلاعات لازم برای شناخت و تحلیل وضعیت، علل و پیامدهای انواع مختلف مهاجرت، به‌ویژه

مهاجرت‌های بین‌المللی از / به ایران ناکافی است. از این رو، گردآوری و انتشار رسمی داده‌ها و اطلاعات مرتبط، به ویژه در حوزه مهاجرت به داخل و خارج کشور، ضروری است.

در تهیه و اجرای سیاست‌های جمعیتی - مهاجرتی مذکور باید به تفاوت‌های بین وضعیت، علل و پیامدهای تحولات مهاجرتی مختلف نیز توجه داشت. بررسی وضعیت مهاجران بین‌المللی مقیم ایران نشان می‌دهد که نسبت‌های جنسی بالا، سطح باروری بالاتر از جمعیت بومی، ساختار سنی جوان، جمعیت در حال افزایش نسل دوم مهاجران (یعنی نسل متولد، بزرگ و جامعه پذیر شده در ایران) و تمرکز جغرافیایی از ویژگی‌های مهم جمعیت‌شناختی آن‌ها است. با وجود این، تعداد مهاجران خارجی به اندازه‌های بزرگ نیست که اثر قابل ملاحظه‌ای بر ساختار سنی و سایر ابعاد جمعیت‌شناختی جمعیت ایران داشته باشد. با وجود این، بازگشت یا ادغام مهاجران افغانستانی از مسائل عرصه سیاست‌گذاری محسوب می‌شود. چند دهه زندگی این مهاجران در ایران همراه با الگوی باروری بالای آن‌ها موجب تغییر ساختار جمعیت مهاجران خارجی در جهت غلبه بر نسل دوم مهاجران شده است. ظهور نسل دوم مهاجران و تفاوت‌های آن‌ها با نسل اول مهاجران در خصوص انطباق با جامعه ایران مؤثر بوده است. نسل دومی‌ها احتمالاً تمایل کمتری برای بازگش به کشورشان دارند. نگهداشت و اعطای حقوق شهروندی به تعدادی از نسل دومی‌ها که دارای تخصص و تحصیلات عالی هستند می‌تواند اقدام مناسبی در عرصه سیاست‌گذاری باشد.

در خصوص مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور، با توجه به ساختار جوان جمعیتی، گسترش پذیرش دانشجویان در دانشگاه‌های خارجی و کمبود فرصت‌های شغلی داخلی برای آن‌ها، به نظر می‌رسد الگوی مهاجرفرستی فعلی که عمدتاً افراد متخصص و دارای تحصیلات دانشگاهی را در بر می‌گیرد، ادامه پیدا کند. در این زمینه سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها باید روی کاربردی کردن و تجاری‌سازی پژوهش‌ها متمرکز شود. طراحی و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای کشور، به ویژه در حوزه نوآوری و فناوری، بر اساس بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های افراد تحصیل کرده و ماهر ایرانی و مهاجران خارجی مقیم ایران می‌تواند از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی، تولید ثروت و بهره‌گیری از نتایج پژوهش‌ها، نیازها و انتظارات مادی و معنوی افراد تحصیل کرده و ماهر را برآورده و نگهداشت آن‌ها در کشور را تسهیل نماید. در این چارچوب، تقویت مهارت‌های کارآفرینی و ثروت‌آفرینی در تمام اقشار جامعه، به‌ویژه نخبگان علمی و متخصصان کشور، ضروری است. همچنین، با توجه به اقامت تعداد زیادی از متخصص و نخبگان علمی ایرانی در خارج از کشور، دولت باید شرایط لازم برای مهاجرت معکوس این قشر از مهاجران ایرانی به کشور به منظور بهره‌گیری از ظرفیت و توانمندی آن‌ها در جهت توسعه و رفاه کشور را فراهم نماید.

۱. محمودیان، حسین و قاسمی اردهانی، علی. بررسی وضعیت مهاجرت و شهرنشینی در ایران. تهران : دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۹۲.
۲. Abbasi-Shavazi, Mohammad Jalal. *Population Situation Analysis of I.R. Iran*. Tehran : University of Tehran, ۲۰۱۶.
۳. صادقی، رسول، عباسی شوازی، محمد جلال و صلواتی، بهرام. ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی. تحولات و وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایران. تهران : موسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور، ۱۳۹۶.
۴. ۷ درصد ایرانیان در خارج از کشور زندگی می‌کنند. بی‌بی‌سی فارسی. [درون خطی] ۱۰ دسامبر ۲۰۱۴. [اتخاذ: ۱۰ مارس ۲۰۱۸].
http://www.bbc.com/persian/iran/_iranian_abroad۱۴_u۱۴۱۲۱۰/۱۲/۲۰۱۴
۵. Arslan, C. et al. *A New Profile of Migrants in the Aftermath of the Recent Economic Crisis*. Paris : OECD Publishing, ۲۰۱۴.
۶. OECD. *Connecting with Emigrants A Global Profile of Diasporas* ۲۰۱۵. Paris : OECD Publishing, ۲۰۱۵.
۷. Carrington, William J. and Detragiache, Enrica. *How Big Is the Brain Drain*. Washington : International Monetary Fund, ۱۹۹۸. Working Paper. ۹۸/۱۰۲.
۸. Trines, Stefan. Educating Iran: Demographics, Massification, and Missed Opportunities. *World Education News and Reviews*. [Online] February ۷, ۲۰۱۷. [Cited: February ۳, ۲۰۱۹.]
۹. —. Déjà Vu? The Rise and Fall of Iranian Student Enrollments in the U.S. *World Education News and Reviews*. [Online] February ۶, ۲۰۱۷. [Cited: February ۲, ۲۰۱۹.]
<https://wenr.wes.org/۲۰۱۷/۰۲/educating-iran-demographics-massification-and-missed-opportunities>.
۱۰. *Postgraduate Student Mobility Trends to ۲۰۲۴*. s.l. : British Council, ۲۰۱۴.
۱۱. Global Flow of Tertiary-Level Students. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. [Online] [Cited: March ۱۳, ۲۰۱۸.]
<http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>.
۱۲. Trines, Stefan. Déjà Vu? The Rise and Fall of Iranian Student Enrollments in the U.S. *World Education Services*. [Online] February ۶, ۲۰۱۷. [Cited: February ۱۳, ۲۰۱۸.]
<https://wenr.wes.org/۲۰۱۷/۰۲/educating-iran-demographics-massification-and-missed-opportunities>.
۱۳. *Global Trends Forced Displacement in ۲۰۱۶*. Geneva : United Nations High Commissioner for Refugees, ۲۰۱۷.
۱۴. گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵. تهران : مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶.

۱۵. *International Migration Report ۲۰۱۷ Highlights*. New York : United Nations, ۲۰۱۷.

۱۶. *World Migration Report ۲۰۱۸*. Geneva : International Organization for Migration, ۲۰۱۷. ۹۷۸-۹۲-۹۰۹۸-۷۴۲-۹/۱۵۶۱-۵۵۰۲.

۱۷. *Global Trends: Forced Displacement in ۲۰۱۵*. Geneva : United Nations High Commissioner for Refugees, ۲۰۱۶.

۱۸. درخشش دانشجویان مهاجر در کنکور کارشناسی ارشد/ کسب سه رتبه اول، سه رتبه تک رقمی و بیش از ۱۰۰ رتبه دو رقمی. باشگاه خبرنگاران جوان. [درون خطی] ۱۳ خرداد ۱۳۹۷. [اتخاذ: ۱۴ بهمن ۱۳۹۷].
.RUrn۰۰<https://www.yjc.ir/>

